

KÖZELKÉP

„Útvesztő”

Az iskolából lemorzsolódó 15–19 évesek mindennapjai

BARTA NÓRA* – CSOBA JUDIT** – HARMATI KATALIN* – HEGYI LILLA*

* Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézet, Szociálpolitika szak

** Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

ABSZTRAKT

Az iskolai lemorzsolódás elleni küzdelem és a hátrányos helyzetű fiatalok sikeres társadalmi és munkaerőpiaci integrációja napjaink egyik legnagyobb társadalmi kihívása. Kiemelt kutatási programok keresik a jelenség okait, következményeit és a lehetséges kezelési módokat. Az eddig rendelkezésre álló elemzések, statisztikai adatok azonban nagyon keveset árulnak el a fiatalok élethelyzetéről, családjáról, barátairól, anyagi helyzetéről, gondolkodásáról, céljairól, mindennapjaikról. Kutatásunk során erről szerettünk volna többet megtudni az iskolából lemorzsolódott, vagy lemorzsolódással veszélyeztetett 15–19 éves kor közötti fiatalok körében egy második esélyt biztosító középiskolában készített interjúk során.

KULCSSZAVAK: iskolai lemorzsolódás, NEET generáció, jövedelem nélküli fiatalok, szocializációs deficit, második esély iskola

ABSTRACT

„Teens at risk”. The everyday life of the early school leavers

One of the most important challenges of today's society is to fight early school dropout, and integrate the socially disadvantaged youth to the labour market. Research programs investigate the reasons, causes and solutions for the phenomena. Current statistics and analytical attempts, however, provide very few insights into the family ties, friend relations, financials, thoughts, goals and everyday life of the targeted youth. Our research aims to explore these areas through structured exploratory interviews with participants aged 15 to 19 who have already experienced or are in danger of early school dropout from a second chance provider secondary school.

KEYWORDS: school dropout, NEET generation, young people without income, socialization deficits

KÖZELKÉP

Bevezetés

Korai iskolaelhagyónak tekintjük azokat a fiatalokat, akik úgy kerülnek ki az oktatási rendszerből, hogy legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek vagy esetenként azzal sem.¹ Az utóbbi évtizedekben Európában és Magyarországon is egyre nőtt azoknak a 15–29 év közötti fiataloknak a száma, akik sem az oktatásban, sem a munkaerőpiacon nem jelentek meg. Őket a szakirodalom NEET-generációként emlegeti. Ez az elnevezés a korai iskolaelhagyó fiatalok angol nyelvű státuszmegjelölésének – „*neither in employment nor in education and training*” – a kezdbetűiből kialakított mozaikszó.² A korai iskolaelhagyás jelenségét mind a politikai, mind a szakmai dokumentumok³ az egyik legsürgősebben megoldandó társadalmi problémaként tárgyalják. Az iskolából való lemorzsolódást kiváltó okok igen sokrétűek lehetnek. Portugáliában és Hollandiában pl. a tanulók kimaradásukat azzal magyarázzák, hogy az érdeklődésüknek megfelelő szakmák nem elérhetőek a szakképzésben. Sokan nem is akarnak tanulni, mert úgy vélik, tanulás nélkül is mindenki talál majd munkát, bár többnyire tisztában vannak azzal, hogy a szakképzettséggel rendelkezők béréhez viszonyítva képzetlenül alacsonyabb jövedelemszintet érhetnek majd el (Fehérvári 2008).

Az utóbbi években tapasztalható nagymértékű lemorzsolódást az oktatási expanzió is magyarázza (OECD 2015). A tankötelezettségi kor kiterjedésével és az oktatásban résztvevők számának és arányának növekedésével nő az esélye ugyanis annak, hogy azok is bekerülnek az oktatási rendszerbe, akik rosszabbul teljesítenek, és önállóan képtelenek a követelményeknek megfelelni. De a lemorzsolódók között olyanok is vannak, akik kevésbé motiváltak a számukra elérhetőnek tűnő végzettségek megszerzésére, mert nem tartják kellően jövedelmezőnek a tanulandó szakmát, vagy túl sok befektetéssel és lemondással járna annak megszerzése.

Magyarországon azonban az oktatási expanziót illetően éppen ellenkező irányú folyamatnak lehetünk tanúi. 2011-től a tankötelezettségi korhatár 18 évről 16 évre

¹ Vagyis nincs középfokú (ISCED 3 szintű, szakmunkás vagy érettségi típusú) végzettségük.

² A jelenségre egy időben több fogalom is használatos a szakirodalomban. A legkevésbé pontos, ám széles körben használatos kifejezés a lemorzsolódás, amely az elkezdett képzési program idő előtti elhagyására utal, de nem jelöli pontosan a képzés típusát és az érintett célcsoport jellegzetességeit. A jelenség előtérbe kerülésével az utóbbi időben ezért inkább az egzaktul mérhető fogalmak használata vált gyakoribbá, mint pl. a fenti lábjegyzetben pontosított korai iskolaelhagyó kifejezés, vagy a NEET-fiatalok kategóriája. A tanulmányban elsődlegesen azokra a fiatalokra alkalmazzuk a lemorzsolódók, vagy lemorzsolódással veszélyeztetettek fogalmát, akik tanulmányaik során az alap-, vagy a középfokú képzés során már legalább egy alkalommal abbahagyták iskolai tanulmányaikat.

³ Lásd pl. az Európai Unió Tanácsának ajánlását a korai iskolaelhagyás csökkentését célzó szakpolitikai ajánlásokról <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:191:0001:0006:HU:PDF>, vagy a Magyarország „Végzettség nélküli iskolaelhagyás elleni középtávú stratégiáját” <http://www.kormany.hu/download/5/fe/20000/V%C3%A9gzetts%C3%A9g%20n%C3%A9lk%C3%BCli%20iskolaelhagy%C3%A1s%20.pdf>, illetve Magyarország 2016. évi Nemzeti reformprogramját ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/nrp2016_hungary_en.pdf

KÖZELKÉP

csökkent.⁴ Annak ellenére, hogy a lemorzsolódás szempontjából legveszélyeztetettebb tanulói réteg⁵ tagjainak száma csökkent (Óvodától... 2013)⁶, az elmúlt öt év statisztikai adatai alapján a lemorzsolódó gyerekek száma és aránya 2010–2013 között növekedett, s csak az elmúlt két évben tapasztalunk enyhe csökkenést. De a 2010. évihez képest még mindig kedvezőtlenebb a helyzet (2010: 10,8%, 2015: 11,6%).⁷ Az iskolát idő előtt elhagyók aránya Magyarországon jóval meghaladja az EU 2020 program számszerűsített célindikátorát, amely 10% alá szeretné csökkenteni a lemorzsolódó fiatalok arányát.⁸

Az iskolából történő lemorzsolódást a fentiekén túl az is magyarázhatja, hogy az érintett gyerekek a legtöbbször maguk is hátrányos helyzetű családokból kerülnek ki. A tanulásnak sokszor már a szülői generációban sem volt magas értéke, s ez a szemlélet a legtöbb esetben beépül a gyerekek értékrendszerébe is. Sok családban hiányzik a sikeres szülői minta, ami motiváló erőt jelenthetne a továbbtanuláshoz, s annak ellenére itt is a szülőket tekintjük a gyerekek iskolai teljesítményéért felelősnek, hogy maguknak sem volt megfelelő családi mintájuk. Pedig ezeknek a szülőeknek a legtöbb esetben sem tudásuk, sem tapasztalásuk, sem családon belüli tekintélyük nincs, hogy gyerekeiknek segítsenek, példát mutassanak.

Az iskolából való korai kimaradásnak súlyos ára van mind egyéni, mind társadalmi szinten. Az utóbbi években végzett hazai és nemzetközi kutatások igyekeztek az okokat és a következményeket feltárni a hatékony beavatkozás érdekében. A 15–19 éves kor közötti generáció „útvesztésének” folyamatáról, a mindennapokban végbemenő folyamatos konfrontálódásokról és a generáció veszélyeztetett tagjainak túlélésért folytatott küzdelmeiről azonban még közel sem teljes a kép.

A Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének kutatószemináriumán, 2016 tavaszán indított interjú vizsgálatunkban a lemorzsolódó, vagy a lemorzsolódással veszélyeztetett fiatalok mindennapjairól szerettünk volna pontosabb képet kapni. Feltáró kutatásunk során félig strukturált interjúkat készítettünk annak érdekében, hogy kiderítsük: milyen családok állnak a fiatalok mögött, kikre számíthatnak szükség esetén, milyen „túlélési stratégiák” mentén szervezik

⁴ 2011. évi CXc. törvény a nemzeti köznevelésről 45. § 3. bekezdés.

⁵ A 14–18 év közötti időszakban a legmagasabb a lemorzsolódás aránya. Ezt elsődlegesen a szaképző intézményekből kimaradók magas száma magyarázta (Fehérvári 2008, 2015).

⁶ A 2015/2016-os tanév elejét a szakiskolában tanuló diákok számának jelentős csökkenése jellemezte. Nappali rendszerű oktatásban az előző évi számokkal szemben már csak 78617 diák vett részt. A nagymértékű visszaesés hátterében a tankötelezettségi korhatár 16 évre történő csökkentése áll. A 16. életévüket betöltött fiatalok sok esetben már nem iratkoztak be az új tanévre (Kormány 2015).

⁷ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc410&plugin=1>

⁸ Erre vonatkozóan lásd az alábbi weboldalakat: EU 2020 program célindikátorairól http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_hu.htm, továbbá a Magyarország 2016. évi reformprogramjáról. http://www.kormany.hu/download/c/f1/b0000/Nemzeti%20Reform%20Program_2016.pdf

KÖZELKÉP

az életüket, hétköznapijait. Arra is kíváncsiak voltunk, milyenek a diákoknak az iskolához köthető élményei, milyen jellegű kapcsolatokat építenek a kortársakkal, és milyen jövőt képzelnek maguknak. Az interjúalanyok az egyik debreceni második esély iskola tanulói voltak, akik élettörténeteik alapján lemorzsolódott, vagy lemorzsolódás által veszélyeztetett 15–19 év közötti fiatalok voltak. A kutatás első szakaszában 36 olyan fiatallal készült interjú, akik már egy oktatási intézményből lemorzsolódtak, illetve néhány esetben a jelenlegi képzési helyükön a mulasztott órák száma alapján a lemorzsolódás közelébe jutottak. Ezeknek az interjúknak az elemzésére építettük tanulmányunkat.

A 15–19 éves lemorzsolódó fiatalok a statisztikák tükrében

Magyarország az Európa 2020 fejlesztési stratégia egyik legfontosabb célkitűzéseként azt vállalta, hogy 10%-ra csökkenti a korai iskolaelhagyók arányát. Az iskolaelhagyók statisztikáit vizsgálva azonban az a kép rajzolódik ki, hogy a tervezési ciklus kezdetén (2010) az EU 27 tagországához képest kedvező helyzetből indultunk, és az utóbbi években a lemorzsolódási arányszámokat tekintve folyamatosan veszítünk helyzeti előnyünkől.

1. táblázat: Magyarországi és az EU lemorzsolódó fiatalok aránya 2011–2015⁹

Év	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Magyarország	10,8	11,4	11,8	11,9	11,4	11,6
EU28	13,9	13,4	12,7	11,9	11,2	11,0

Forrás: EUROSTAT 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc410&plugin=1>

A magyarországi 18–35 éves kor közötti aktív korúak néhány jellemző sajátosságáról Kertesi és Kézdi számolt be a 2010-ben publikált tanulmányukban. Kutatásukban csekély arányban ugyan, de szerepeltek olyan 16–20 éves fiatalok, akik nem tanultak sem szakiskolában, sem szakközépiskolában, sem gimnáziumban. A 18–35 éves generáción belül a szerzők 1-2%-ra becsülik azoknak az arányát, akik csak az általános iskola 7. vagy 8. osztályát fejezték be és nem tanultak tovább. S bár a lemorzsolódás – a szerzők szerint is – már az általános iskolában problémát jelent¹⁰, a

⁹ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc410&plugin=>

A statisztikai táblázatban 15–29 éves kor közötti fiatalok adatai szerepelnek. Kutatásunk esetében csak a 15–19 éves kor közötti generációt elemezzük, de a választott célcsoportra vonatkozó kutatások és elemzések igen korlátozott mértékben állnak rendelkezésre a hazai szakirodalomban, így a szélesebb korcsoportra vonatkozó információkat is bevontuk elemzésünkbe.

¹⁰ Hermann – Varga (2011) kutatása szerint a 20–25 éves korú generációban 2010-től az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők aránya növekedésnek indult és az általános iskolai végzettségűek aránya is stagnál, nem csökken.

KÖZELKÉP

középfokú intézmények azok, amelyekben felerősödik ez a jelenség (Kertesi – Kézdi 2010).

Az eddigi kutatások szerint a lemorzsolódás a középfokú képző intézményeken belül a legnagyobb arányban a szakiskolákban van jelen (Fehérvári 2008, Mártonfi 2013, Fehérvári 2015). A szakközépiskolákban és gimnáziumokban ez a probléma kisebb mértékben jelentkezik, de mindenképpen kell itt is számolni vele. Ez a megoszlás bizonyos mértékig érthető is, hiszen a szakiskolai képzésben lényegesen magasabb arányban fordulnak elő a hátrányos helyzetű családokból érkezett fiatalok. Pl. a 2013/2014-es tanévben összesen 105122 diák folytatott tanulmányokat szakiskolában, ebből a tanulók 27,1%-a hátrányos helyzetű és 9%-a halmozottan hátrányos helyzetű volt. A gimnáziumokban ezzel szemben a hátrányos helyzetűek aránya 8,5%, halmozottan hátrányos helyzetűek aránya pedig 1,3% volt (Híves 2014).

Nem csupán az iskolatípusok, de a földrajzi régiók között is nagy eltérést tapasztalunk a korai iskolaelhagyás tekintetében. A rossz területi mutató, a szegénységi ráta magas aránya, az alacsony életszínvonal és a hátrányos helyzet erősen összefügg az iskolai lemorzsolódás jelenségével. A magyarországi térségek lemorzsolódás által legveszélyeztetettebb területei Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön vannak. Különösen veszélyeztetettek a hátrányos helyzet kumulálódása szempontjából kiemelt határ menti járások (Híves 2015). A korai iskolaelhagyók területi különbségeit a 2005 és 2014 közötti időszakban az Eurostat 2015-ös felmérése is részletezi. Az adatok elemzésével megismerhetjük a korai iskolaelhagyók arányának változását 2005 és 2014 között. A vizsgált időszakon belül csak a legfejlettebb (közép-magyarországi) régióban mérséklődött a korai iskolaelhagyók aránya (2014 7,5%). Ezzel szemben az Észak- Alföld területén (ahol a kutatásunkat végeztük) az általános iskolát, vagy középiskolát befejezés nélkül elhagyó diákok százalékos aránya folyamatosan nőtt és 2014-re közel 13% lett. Az iskolai lemorzsolódás tekintetében a legrosszabb helyzetű régió ugyanebben az évben Észak-Magyarország volt, ahol a lemorzsolódási arány elérte a 18,5%-ot (EUROSTAT 2015, Fehérvári 2015: 37–38).

Az Észak-Alföld régióban – Magyarország többi régiójával összevetve – a legnagyobb a középiskolában tanuló hátrányos helyzetű diákok aránya. 1000 tanulóból 29,7 tanuló került ebbe a csoportba. A régión belül a legtöbb hátrányos helyzetű középiskolás diák Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található (1000 tanuló / 35,9 hátrányos helyzetű tanuló), ezt követi Jász-Nagykun-Szolnok megye (1000 tanuló / 28,1 hátrányos helyzetű tanuló), végül Hajdú-Bihar megyében az 1000 tanulóra jutó hátrányos helyzetű diákok száma 24,3 fő. Szakiskolai és speciális szakiskolai tanulói létszámadat tekintetében az Észak-Alföldön, Észak-Magyarországon, Közép- és Dél-Dunántúlon közel hasonló adatok kerültek kimutatásra, mely átlagosan 13 tanuló/1000 fő (Híves 2014).

KÖZELKÉP

Kutatási eredmények – ami a statisztikákból nem látható

A statisztikai adatokból hitelesen rajzolódnak ki azok a strukturális tényezők, amelyek meghatározó módon befolyásolják a korai iskolaelhagyást. Ami viszont a számokból kevésbé látszik, az a lemorzsolódás által érintett fiatalok mikrovilága: ők milyenek látják önmagukat és a környezetüket, hogyan vélekednek az iskoláról és a tanulásról, milyen célok vezetik őket és környezetben töltik mindennapjaikat.

A műhelyszeminárium keretében készült interjúk lehetőséget adtak arra, hogy közelebbről megismerjük mindennapjaikat. A tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy a fiatalok körében vizsgált valamennyi dimenziót bemutassunk, így csupán öt területre fókuszálunk. Elsőként megpróbáljuk összegezni, hogy a megkérdezett fiataloknak miért nem vonzó az iskola és a tanulás. Mivel a család és a kortárs csoport szerepe a fiatalok szocializációja során kulcsfontosságú, a második vizsgálati dimenzió keretében azokat a mintákat kerestük, amelyek segítenek a hátrányok leküzdésében, vagy éppen újratermelik azokat. A hátrányos helyzetű családokban a pénznek és a pénzzel való gazdálkodásnak különös jelentősége van, hiszen sem a jövedelem keletkezése, sem annak felhasználása nem rutinszerű. Az interjúk során igyekeztünk megismerni, mennyit látnak és tanulnak meg a megkérdezettek a családi gazdálkodásból és milyen alternatív jövedelemszerzési stratégiák alakulnak ki körükben. S végül arra voltunk kíváncsiak, hogy stabil háttér és képzettség hiányában hogyan képzelik jövőjüket.

(V)iszonyok az iskolához

A megkérdezett diákok háromnegyedének ez már a második középiskolája, ennek ellenére nagy többségük innen is rendszeresen hiányzik. Így aztán joggal feltételeztük, hogy nem szeretnek iskolába járni. Az interjúk során kapott válaszok azonban ennek épp az ellenkezőjére utaltak. A fiatalok többnyire szeretnek iskolába járni, de nem a tanulás, vagy kimondottan az iskola miatt, hanem a barátok, osztálytársak miatt. Több esetben kiderült, hogy épp a barátok, volt osztálytársak, ismerősök kedvéért választották/vállalták ezt az iskolát, ugyanis a barátok, volt osztálytársak, ismerősök is – a megkérdezettekhez hasonló helyzetbe kerülve, rendszerint már korábban – idekerültek. Mindemellett az is nyilvánvalóvá vált, hogy a korábbi iskolában is és itt is ők azok, illetve ők voltak azok, akik az „iskola mellé való járásban” is erőteljes húzóerőt jelentenek.

A diákok életében a tanulás – csaknem kivétel nélkül állították – szinte semmilyen szerepet nem tölt be. Szükséges rosszként, haszontalan elfoglaltságként élik meg. Elenyésző azoknak a megkérdezetteknek az aránya, akik említést tettek arról, hogy ők néha készülnek egy-egy felmérésre. Rendszeres, tanóráról tanórára való tanulást azonban senki nem említett. Kötelező feladatként élik meg, hogy most ide kell

KÖZELKÉP

járniuk. Főként a szülői kényszerre (a szülők szerint valahol lenni kell napközben), vagy az anyagi kényszerre (szükség van az iskolalátogatáshoz kötött családi pótlékra) vezetik vissza iskolai jelenlétüket azon túl, hogy a haverokkal itt a legegyszerűbb találkozni. Csak néhányan említik, hogy ha minden jól alakul, akkor talán valamilyen szakképesítést is sikerül szerezni. Ez utóbbiban néhányan azért is bíznak, mert megítélésük szerint ebben a második esély iskolában a tanárok megértőbbek, engedékenyebbek, türelmesek velük szemben. Sokszor néha túlzottan is engedékenyek! – mondják.

Bár tanulni nem szeretnek és a tanulásba nem is nagyon sok időt, energiát fektetnek, nem hátrányos helyzetű társaikhoz hasonlóan ők is megfogalmazzák: egy szinttel magasabb státuszt szeretnének elérni, mint a szüleik, és ebbe a magasabb iskolai végzettséget is beleértik. Feltehetően ebben a szülők elvárása is szerepet játszik, hiszen az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők esetében is hasonló aspirációkat figyelhetünk meg a gyermekeik végzettségére vonatkozóan. „A kevesebb, mint 8 osztályt végzett édesanyák gyermekeinek közel 40%-a szintén legalább érettségire gondol, 8–10%-a pedig felsőfokú végzettségre” (Balázs – Mártonfi 2011: 59). Az interjúalanyok is visszaigazolták ezeket a szülői elvárásokat.

K: A szüleidnek mi a legmagasabb iskolai végzettsége?

V: Anyunak azt hiszem fél év kellett volna a varrónő szakmájához, vagy fél év se, pár hónap, amikor apa elszöktette. Apa meg 10 vagy 11 osztályt végzett. Valahogy így volt...”

K: Beszéltetek otthon a szüleiddel arról, hogy ők mit szeretnének, milyen végzettséged legyen?

V: Persze, hát napi szinten van, amikor felhozzák. Hát anya is azt mondta, hogy ő nagyon szeretné, ha én letenném ezt a pincér szakmát, mert a családban mindenkinek megvan, csak neki nincs meg a szakmája. És azt mondja, hogy neki ez egy büszkeség lenne, ha meglenne. Ha sikerülne. Hát jobban várják már a szintvizsgát, mint én. *(17 éves lány, bejárós, lemorzsolódás által veszélyeztetett)*

Az általános iskolából alacsony tudásszinttel rendelkező, a középiskolában a tanulásba alig valami energiát befektető fiatalok esetében nagy kihívás megszerezni a szakmai végzettséget. Különösen akkor nehéz, ha a szakmát, amit a fiatal a szakképző intézményben tanul, nem maga választja. A megkérdezett interjúalanyok 2/3-a nem ebbe az iskolába szeretett volna járni és nem ezt a szakmát szeretete volna tanulni. Hogy miért jött mégis ide? Mint említettük, egyfelől a barátok, ismerősök miatt, s csak menet közben ébredt rá, hogy ez az intézmény nem a „haverokról” szól, hanem „pályát” választott, még akkor is, ha ez nem tetszik neki. A megkérdezettek másik része esetében – elsődlegesen azok körében, akiket iskolakerülés, vagy más típusú magatartási problémák miatt az előző iskola „eltanácsolt” – nyilvánvaló volt,

KÖZELKÉP

hogy nem válogathat, mert csak ide veszik fel. A saját álmok és a szülői elvárások teljesítése úgy meglehetősen nehéz, ha a szakmát nem maguk választották és nem sok kötődésük van a tanultakhoz. Olyan területen kell/kellene teljesíteniük, ami csak egy pillanatnyi opció volt és nem az érdeklődésüknek megfelelő lehetőség.

A választásokat, illetve kényszereket az is magyarázza, hogy a második esély iskolák által kínált szakmák köre egy-egy régióban igen szűknek mondható. Az alábbi táblázat néhány példát mutat be a második esély iskolákban tanulható szakmák köréből. A listából két dolog mindenképpen kitűnik. Viszonylag kevés a tipikusan „lányos” szakma, mintha a lemorzsolódó, vagy lemorzsolódással veszélyeztetett csoportban csak fiúk kerülhetnének be, pedig az osztályok nemi összetételét elemezve magas arányú a lányok jelenléte is. Másfelől az ipari, fémipari szakmák „felülreprezentáltsága” és a szolgáltatáshoz kötődő szakmák szűk köre arra utal, hogy nem a legkorszerűbb szakmaszerkezetben kínálják a lehetőségeket a munkaerőpiacra egyébként is hátrányos helyzetből kilépő tanulók számára (Makó 2014).

2. táblázat: Az Észak-Alföld régióban működő második esély iskolák és az ott kínált szakmák köre

Az iskola neve	Működésük telephelyek szerint	Szakmák és azok képzési ideje
Debreceni Szakképzési Centrum Baross Gábor Középiskolája, Szakközépiskolája és Kollégiuma	Debrecen	CNC gépkezelő (1 év) Épület és szerkezetlakatos (3 év); (2 év) Gépi forgácsoló (3 év); (2 év) Hegesztő (3 év) Ipari gépész (3 év) Karosszerialakatos (3 év)
Tessedik Sámuel Szakképző Iskola és Gimnázium	Kisvárdá Túrkeve Kisvárdá, Nyíregyháza, Debrecen	Eladó (3 év) Vendéglátó eladó (3 év) Hegesztő (3 év) Pincér (3 év) Szakács (3 év) Szociális gondozó és ápoló (3 év) Kereskedelem (4 év)
Telegdi Kata Szakiskola és Szakközépiskola	Kisvárdá, Nyíregyháza Debrecen, Kisvárdá Kisvárdá, Nyíregyháza	Egészségügy/ informatika/ közgazdaság és szépművészet ágazati oktatás (4 év) Számítógép szerelő, karbantartó (3 év) Ügyvitel ágazati oktatás (4 év)

Forrás: A kutatók saját gyűjtése és szerkesztése¹¹

¹¹ Lásd még: Iskolák listája (2016).

KÖZELKÉP

Mindezek ellenére kifejezett kudarcélményről az iskolával kapcsolatosan senki nem számolt be. Igaz, említésre méltó sikerélményről is csak egy-két kivételes esetben szóltak. Most itt vannak – mondják, mert itt kell lenniük. Sokat lógnak együtt a haverokkal és a legjobb az egészben, hogy tartoznak valahová. A tanárok is beletördtek, hogy ez így van. „Nem balhéznak.” – mondják (Imre 2014).

Átalakuló családi szerepek

A megkérdezett fiatalok családja a legtöbb esetben rossz anyagi körülmények között él. A jövedelmekhez való hozzáférés sem egyenletes, így a rendszeres kiadások is nehezen ütemezhetőek. A vizsgált családok többségében az apa dolgozik, az anyák hagyományosan háztartásbeliek. A fiatalok elmondása szerint ez főként a gyermeknevelési kötelezettség, vagy betegség miatt alakult így, de van olyan eset is, amikor az anya kifejezetten az apa tiltása miatt nem vállalhat munkát. Az apa többnyire a tradíciókra hivatkozva ellenzi a felesége munkavállalását: egy férfinak kötelessége eltartani a feleségét és a családját. Csak néhány esetben fordult elő, hogy az anyának főállású foglalkozása volt. Ezt nagymértékben az is magyarázza, hogy a megkérdezett családokban a nők többsége csupán általános iskolai végzettséggel, vagy nem piacképes szakmával rendelkezik, így az elhelyezkedés csaknem lehetetlennek bizonyul.

A szülők részéről tehát a pozitív mintaadás, a gyerekek munkára motiválása azért is nehéz, mert maguk sem dolgoznak, s a mindennapjaikban nincs benne a rendszeres munkavégzés rutinja (Fehérvári – Széll 2014). Nem alakultak ki, vagy jelentősen megkoptak a munkavállalásoz szükséges készségek és képességek (pontosság, hatékony időbeosztás, minőség, teljesítmény, külső elvárásoknak való folyamatos megfelelés, hatékony konfliktuskezelés stb.). Másfelől ha dolgoznak is, sok esetben atipikus munkákat végezve (főként alkalmi munkákat), a munkaerőpiac szélén kapaszkodva igyekeznek fenntartani önmagukat és a családjukat. Ez az alacsony státuszú, inkább a pénzkeresés eszközeinek és semmiképpen nem az önmegvalósításnak és a kreativitás színterének bizonyuló munka pedig nem a legvonzóbb minta egy tinédzser számára. Mindezek ellenére, vagy éppen ezért a szülők részéről minden egyes interjú esetében megfogalmazódott az elvárás, hogy a gyerekek szakmát szerezzenek, és hozzájuk képest magasabb státuszt érjenek el.

Segítenek pont ezzel is, hogy az iskolát veszik a legszigorúbban, hogy oda járjak mindig, hogy tudják legalább, hogy legyen belőlem valami, ezt veszik a legkomolyabban. *(16 éves, lemorzsolódott fiú)*

A szülők minden törekvése ellenére, különös módon még akkor is, ha az apa kereső tevékenységet végez, a megkérdezettek nem az apát, hanem az idősebb test-

KÖZELKÉP

vért tekintik példaképnek. Valószínűleg ennek a háttérében egyfelől az áll, hogy az apák a legtöbb esetben a munkaerőpiac legalacsonyabb státuszain tudnak csak bekapcsolódni a munkavégzésbe, ami sem anyagilag, sem presztízs szempontból nem motiváló. Másfelől pedig – az interjúk tanulsága szerint – az apák nagyon kevés időt töltenek a családdal, így alig van kapcsolatuk a gyerekeikkel. Az apa mintaadó, motiváló szerepét több interjú tanulsága szerint a legidősebb gyermek (többnyire fiúgyermek) veszi át. Ez a „szerepátadás” sok esetben gyengíti az apa hitelességét, motiváló erejét, és korlátozza a gyerekek mindennapjaira gyakorolt hatását. Mindezek ismeretében jobban érthető, hogy az életkori sajátosságon túl – a tinédzserkori leválás a szülőről – miért van a gyerekekre rendkívül nagy hatással az idősebb testvér és a kortárs csoport.

K: Van példaképed a családban?

V: Krisztián a bátyám, aki Érden lakik. Ő is így kezdte. Mondta, hogy csináljam végig. Biztat mindig. Tanulni kell és sikerülni fog. *(16 éves, lemorzsolódott, bejárós fiú)*

K: Ha valakire fel lehetne nézni a családban, ki lenne az?

V: A bátyám a katonaságban, felnézek rá, hogy sikerült neki. *(18 éves lemorzsolódás által veszélyeztetett, bejárós fiú)*

A hitelesség hiányát és a kapcsolat korlátozott voltát az is jelzi, hogy a szülők és a gyerekek közötti kommunikáció tartalmi és érzelmi szempontból is korlátozott. Bár a fiatalok a megkérdezéskor a szülőkkel való kapcsolatukat jónak minősítik, ha ennek a kapcsolatnak a jellegét kutatjuk, szűk időkerettel és igen korlátozott tartalommal találkozunk. A családi kommunikáció során leginkább csak felszínes témákat érintenek, s a rövid és szükséges információcserén a beszélgetések ritkán mélyülnek el. Arra, hogy igazából hogy vannak a szülők, mi az, ami őket mostanában foglalkoztatja, a fiatalok többsége nem tudott válaszolni, mint ahogyan azt is jelezték, hogy a legtöbb esetben nem számolnak be a szülőknek arról, mi mindent élnek át, mivel kell megbirkózniuk a mindennapok során.

K: Hogyan érzed magad, ha hazaérsz, mit csinálsz otthon?

V: Hát nem nagyon szeretek otthon lenni, inkább még iskolába is eljövök, csak hogy ne legyek otthon.

K: Miért nem nagyon szeretsz otthon lenni?

V: Hát igen, ugye anyával nem vagyunk olyan jóba. Azért szeretek csak otthon lenni, hogy ott a baba, azért nem tudok sokszor elszakadni, mert vigyázni kell rá. De mindkét szülőmmel rosszba vagyok most. *(16 éves, bejárós fiú, lemorzsolódott)*

KÖZELKÉP

A legtöbb fiatal esetében hiányzik a családhoz fűződő szoros érzelmi kötődés, ami a későbbi kognitív képesség, az együttműködési-társalgási képesség alapja (Darvas – Tausz 2009).

Az időnként mégis előfordul rövid „beszélgetésekre” leginkább az iskolából való hazaérés után kerül sor, majd mindenki bezárkózik a maga tevékenységébe, külön világába. A fiatalok többnyire nem is keresik a közelebbi kontaktust a szülőkkel, mert úgy ítélik meg, hogy a problémáik többségén, amivel naponta találkoznak, úgysem tudnak segíteni. Az interjúkból az tűnt ki, hogy a szülőknek nincs olyan eszközük, képességük, amivel valódi hatással tudnának lenni a gyerekeikre. Többnyire ez magyarázza, hogy a gyerekek bűncselekménynek számító ügyeiről – ha az hivatalosan nem kerül feltárássra – sem tudnak, de az is előfordul, hogy nem is akarnak tudni, hiszen a fiatal, szülői támogatás hiányában az ebből származó jövedelméből tartja fenn magát. Pedig a fiataloknak – mint ahogyan időnként ezt meg is fogalmazzák – nagy szükségük lenne, különösen ebben az életkorban, a szülők segítségére, tapasztalatára.

K: Ha neked lesz családod, hogyan képzeled azt magadnak?

V: Ha lesz családom, biztos, hogy mindig leülök a gyerekekkel megkérdezni, hogy milyen volt a sulis. Majd mindig próbálom a veszekedéseket elkerülni, de ez [vagyis veszekedés nélküli beszélgetés] nálunk nem nagyon van már. *(16 éves, lemorzsolódó, bejárós lány)*

A szülők szerepe sok esetben arra korlátozódik, hogy megfogalmazzák elvárásukat: a gyerekek szerezzék szakmát. De ennek teljesítésében – eszközök és képességek hiányában – a fiatalot sem igazán segíteni, sem igazán kontrollálni nem tudják. A fiatalok életét meghatározó jelentős kérdésekben magukra maradnak, vagy sok esetben a hasonló helyzetben lévő barátoktól, haveroktól kérnek segítséget. A kivételesnek számító szerencsés esetekben az idősebb testvérrel kialakított jó kapcsolat pótolja a hiányzó családi szerepeket.

Barátok, haverok, „sorstársak”?

A megkérdezett fiatalok családon kívüli kapcsolatrendszere alapvetően meghatározza az iskolai karriert, de a társadalomban az iskolát követő időszakban betöltött szerepet is. Ezért is kerestük az interjúk során azokat a barátokat, ismerősöket, akik befolyásolják döntéseiket, magatartásukat, erősítik formális és informális kapcsolati tőkéjüket.

Az interjúkból megfigyelhető, hogy a fiatalok a baráti kapcsolatokat tartják a legfontosabbnak. Néhány esetben a megkérdezettek a testvérek közötti kapcsolatot is hasonló erősségűnek mutatták be. A legtöbb esetben azonban – mint hozzájuk leg-

KÖZELKÉP

közelebb állót – korban hozzájuk hasonló személyt jelöltek meg. Elmondásuk szerint nem csupán a felnőtt generációból, de gyakran az osztálytársak közül is hiányzik az a hiteles személy, akit közel engednének magukhoz. A barátokat azonban nem csupán pozitív szereplőként jellemzik az interjúkban. Számos alkalommal róluk, mint a negatív lejtőn tovább „gurító kövekről beszélnek”. Hasonló devianciákról számolnak be a barátok esetében is (lógás, alkohol-, drogfogyasztás, korai bűncselekmények, a lopás, iskolai verekedés stb.), mint ami a megkérdezettek esetében a korábbi iskolaváltáshoz, vagy osztályisméltlésekhez vezetett. Talán a „sorsközösség” köti össze őket? A közös beszélgetések témájára vonatkozó kérdésekből ugyanis az derül ki, hogy az sok esetben nagyon felszínes, nincs mélyebb tartalma, és hogy gyakran őket sem engedik magukhoz igazán közel. Csupán a verekedések során nyújtott segítségben számíthatnak biztosan egymásra.

K: Ha az őszintét megmondod, az előző félévben volt hiányzásod?

V: A haverok miatt amúgy, azok elcsaltak csavarogni, áhh bolond voltam. Mentem utánuk. Piáltunk sokat, chipszeztünk.

K: És számíthatsz a barátaid tanácsaira, amikor bajba kerülsz?

V: Igen, szoktam rájuk. Mindig jönnek segíteni, ne verekedjek, nem engednek, visszafognak.

K: És te, hogyan segítesz nekik?

V: Én sem engedem őket nagyon balhéba. Visszafogom őket, ne csináljanak hülyeséget. *(16 éves, bejárós lemorzsolódott fiatal)*

Úgy tűnik, hogy a fiatalok magára hagyatottságán a barátok sem igazán segítenek. Csalódásaikat, rossz tapasztalataikat felhalmozva szinte senkiben nem bíznak. Magukba fojtva, megbeszéletlenül hagynak rengeteg rossz élményt, amelyek idővel gyarapodnak és felerősödnek, kitörölhetetlen lenyomatokat hagyva lelkükben. Titkaikat megőrzik, örömük és problémáik feldolgozásában nem várnak, nem kérnek külső segítséget.

K: Ha lenne egy titkod, akkor azt te kire bíznád?

V: Hát el tudnám mondani, mert van olyan szoros kapcsolatom a haveri társaságban, de nem nagyon mondanám el úgysem senkinek. *(18 éves, bejárós, másodjára lemorzsolódó fiú)*

A láthatatlan pénz

Az interjúk során meglepődve tapasztaltuk, hogy a megkérdezett fiataloknak igen kevés ismeretük van a családi gazdálkodásról, pl. arról, hogy mennyi pénzből és milyen megosztásban él családjuk. Ennek hátterében az áll, hogy a családtagok alap-

KÖZELKÉP

vetően rendszertelen jövedelemmel rendelkeznek, a szülők többnyire nem számolják össze tételesen a havonta megkeresett összegeket és annak felhasználását. Sok esetben pillanatnyi jövedelmekből élnek, és maguknak a szülőknek is nehezen megválaszolható kérdés lenne, hogy abban a hónapban éppen honnan szerzik majd a pénzt a mindennapi kiadások fedezéséhez. Takarékoskodásról, tartalékképzésről és annak felhasználásáról a családok többségében nem beszélhetünk, hiszen a források a mindennapi szükségletek fedezésére is szűkösen elegendők. Nem csoda, hogy a legtöbb esetben a fiatalok sincsenek tisztában a családi gazdálkodással, és ilyen körülmények között nehezen készülnek fel a gazdálkodással, háztartásfinanszírozással kapcsolatos felnőtt szerepre.

K: Egy háztartásban elég sokan vagytok. Szerinted mennyi az az álmjövedelem, amiből egy hónapban kényelmesen ki tudátok jönni?

V: Max. vagy 100 ezer.

K: És most mennyiből jöttök ki?

V: Azt nem tudom, nem szoktam érdeklődni iránta. *(18 éves lemorzsolódás által veszélyeztetett, bejárós fiú)*

A gazdálkodással kapcsolatos tájékozatlanság ellenére az interjúk során sikerült néhány dolgot megtudnunk a pénzforrásaikról és annak felhasználásáról. Az iskolába járáshoz szükséges bérletet többnyire az anya fizeti a gyerekének. A bejáró – vagyis Debrecen környékéről naponta iskolába utazó – fiatalok 2/3-a kap, 1/3 pedig egyáltalán nem kap zsebpénzt. Azok esetében, akik kapnak, az összeg változó. Van, hogy 1000-1500 forintot is kapnak egy napra, és ebből kell ebédet is venniük. Mások ezt az összeget egy hétre kapják, de van, akinek a szülőktől származó havi zsebpénze 1500 Ft és ebben benne van az iskolai napokon ebédvásárlásra szánt összeg is.

A fiatalok többsége a zsebpénz hiánya, vagy alacsony összege miatt önálló jövedelemszerzésre kényszerül. A hiányos forrásokat alternatív jövedelemszerzéssel pótolják, amelyek egy része illegális (pl. „seftelés”, „lenyúlás”, „kiszélesztés”). Ilyen típusú jövedelemszerző tevékenységet, illetve nem bejelentett alkalmi munkát a megkérdezett fiatalok 2/3-a végez. Kevesebb, mint 1/3-uk legális diákmunkát (is) vállal. A megkérdezettek többségére jellemző, hogy a legálisan vagy illegálisan szerzett „kezesményükből” a családjukat is támogatják.

Mivel jelentősebb összeggel nem rendelkeznek, ezért a szabadidős szokásaik sem a „költségesebb” kategóriába tartozó tevékenységekhez kötődnek. Sokat lógnak együtt a haverokkal, csocsóznak, a városban lógva beszélgetnek, a plázában nézelődnek. Meglepő módon többen említették, hogy ha van „fölösleges” pénzüik, azt energiailra költik. Az energiaila a viszonylag könnyen elérhető státuszszimbólum szerepét tölti be körükben.

KÖZELKÉP

Mit ígér a jövő?

A jövőre vonatkozó legfontosabb elvárásként a megkérdezettek egy szakma megszerzését – többnyire a jelenleg tanultat, de vannak, akik egy másik szakmának az elvégzését – jelölték meg. A kutatás során nem mindig derült ki pontosan, hogy ez az elvárás a szakma megszerzésére vonatkozó belső igényből fakad, vagy a külső környezet által a fiatalok felé közvetített elvárást „hangosították” ki.

„*Ha nem csinállok egy szakmát, nekem végem lesz.*” – mondja egy 17 éves fiú, utalva a szülők elvárására és szigorára. Itt sem a jelenleg tanult szakma megszerzése a cél, hanem egy olyan külső elvárásnak való megfelelés, aminek megszegését veszélyként éli meg.

A megkérdezettek kb. fele szeretne a jelenleg tanult szakmáján belül elhelyezkedni. A többiek egy része másik szakmát szeretne, mert eredetileg sem ebbe az iskolába szeretett volna jönni, de a barátai ezt javasolták neki, így ide jött, de nem szereti. Olyan fiatal is van, aki eredetileg sem ide szeretett volna jönni, de nem volt hely azon a szakmán, ahová be akart jutni, így most újra megpróbálja.

Az interjúk során azonban szembeűnő volt a fiatalok sok tekintetben tapasztalható általános céltalansága. Rendszeresen az volt a benyomásunk, hogy fogalmuk sincs, mit akarnak. Nem terveznek sem rövid, sem hosszú távon, s kívánságaik is maximum egy presztízstárgy (telefon, ruhadarab stb.) megszerzésére irányulnak.

K: Mik a terveid a jövőre nézve?

V: Hát nem tudom... valamit kéne csinálni.

K: Például ezt a szakmát elvégzed mindenféleképpen, vagy...?

V: Hát ki tudja mi lesz. *(17 éves lemorzsolódott fiú)*

Van, akinek nem terve, hanem 16–18 éves korában még mindig álomképei vannak, amelyek a „sztársággal” kapcsolatosak. Híres futball játékosok, táncosok, énekesek, vagy autóversenyzők akarnak lenni.

Hát inkább a foci, az lenne az, amit szeretnék csinálni. Meg nyáron azért is akarok menni Pestre, hogy próbáljak így bekerülni egy jó csapatba. Csak ezt az iskolát azért akarnám elvégezni, hogy ha azért netán nem jön össze. *(16 éves fiú, bejáró)*

Hogy a kapcsolatok és előzetes felkészülés nélküli sorsfordító „szerencsepróbálás” mennyire átgondolt és sikert ígérő stratégia, azt a megkérdezett bizonytalansága is jelzi.

Amit a tervekről mégis sikerült megtudni, az a munkába állásra és a leendő családra vonatkozott. A szakmaszerzést követően alig néhányan szeretnének továbbta-

KÖZELKÉP

nulni, ami ez esetben az érettségi megszerzését jelenti. A többség nem foglalkozik a továbbtanulás gondolatával. Szeretnének mielőbb dolgozni és pénzt keresni.

Minél hamarabb [mennék dolgozni], ahogy lehet, ha lesz lehetőség, akkor azt megragadom. 18–19 éves körül. *(Egy 16 éves lány, bejárós. Ez a második iskolája)*

Mihelyst felvesznek, rögtön azonnal. Max 20 éves koromban. *(Egy 18 éves, 2. évfolyamos fiú. Bukott általános iskolában)*

A családalapítást és gyermekvállalást átlagosan 25-27 évesen tervezik. Többnyire egy-két gyermeket szeretnének, de néhány esetben az is elhangzott, hogy három-négy gyermek vállalása a cél. A gyermekszám meghatározása mögött a személyes tapasztalatok – maguk is sokgyermekes családból származnak – és az anyagi biztonság megteremtésének igénye áll. A fiatalok sok esetben a családjukban jelenleg is a „pótanya, pótapa” szerepét töltik be. Ők a „bébiszitterek”, a házimunka, és a háztáji gazdálkodásért felelős személyek, főként azokban az egyszülős családokban, ahol a szülő az egészségi állapota, vagy a családban élő gyerekek száma miatt segítségre szorul.

Összegzés

Az iskolai lemorzsolódás elleni küzdelem nemcsak Magyarországon, de egész Európában az egyik központi stratégiai cél. A fiatalok sikeres társadalmi és munkaerőpiaci integrációja a gazdasági és társadalmi fejlődés egyik meghatározó tényezője. A célok megvalósítása érdekében kiemelt kutatási programmá vált az okok feltárása és a korai iskolaelhagyókra vonatkozó információk összegyűjtése. Az eddig rendelkezésre álló elemzések, statisztikai adatok azonban nagyon keveset árulnak el a fiatalok élethelyzetéről, családjukról, gondolkodásukról, mindennapjaikról. Kutatásunk során erről szerettünk volna többet megtudni az iskolából lemorzsolódott, vagy lemorzsolódással veszélyeztetett 15–19 éves kor közötti fiatalok körében készített interjúk során.

A kutatás helyszínéül szolgáló második esély iskolában a megkérdezett diákok körében a tanulás szinte semmilyen szerepet nem tölt be, szükséges rossznak, haszontalan elfoglaltságnak minősítik, s ezért nem is fordítanak rá időt. Kétharmaduk nem is ebbe az iskolába szeretett volna járni, vagy nem ezt a szakmát szerette volna tanulni. De a többségnek nem igazán volt választása, mert iskolakerülés, vagy más típusú magatartási problémák miatt – az előző iskola „eltanácsolta” őket és csak ide sikerült bejutni. A választásokat, illetve kényszereket az is magyarázza, hogy a második esély iskolák által kínált szakmák köre viszonylag szűknek mondható. A lányok

KÖZELKÉP

helyzete a fiúkéhoz képest még nehezebb, mert kevés a tipikusan „lányos” szakma, és felülreprezentált az ipari, fémipari szakmák köre. Így bizonyos mértékig érthetővé válik a „problémás gyerekek” ellenállása ebben az új rendszerben.

A megkérdezett fiatalok családja többnyire egy keresővel rendelkezik. Az apák státusza, jövedelme minden erőfeszítés ellenére sem elegendő a család stabil egzisztenciájának biztosításához. Ez a helyzet a legtöbb esetben gyengíti az apa hitelességét, motiváló erejét, családon belüli szerepét, tekintélyét. Az anyáknak rendszerint nem áll módjukban állást vállalni, munkaviszonyból származó jövedelemre szert tenni. A passzív ellátások – így a tanuló gyerekek után járó családi pótlék – jelentősége ennek megfelelően igen nagy. A család jövedelme rendszerint nem elegendő a szükségletek fedezésére, a fiatalok alig valami anyagi támogatást kapnak a családoktól. Önálló pénzszerzésre kényszerülnek, ami nem mindig legális formában valósul meg. A családon belüli kommunikáció és bizalomhiány miatt erről a szülők rendszerint nem értesülnek. A családon belüli kommunikáció és támogató rendszer hiányát a fiatalok megkísérlik a baráti körben pótolni, de a barátok hozzájuk hasonló környezetből kerülnek ki, többnyire azonos tapasztalattal és felkészültséggel rendelkeznek, így valódi segítséget nem nyújtanak. Éppen ellenkezőleg, jelenlétük sokszor épp a kudarcos túlélési stratégiákat erősíti. A jövőre vonatkozó elvárások megfogalmazásakor ugyan eljutnak a szakma – és a jövedelemszerzés szükségességéig, de – annak ellenére, hogy megfogalmazzák jelenlegi helyzetből való kitörési vágyaikat – hiányzó minták, eszközök és támogatás nélkül csaknem ugyanazt a családot és szakmaképet vázolják fel, mint amiben jelenlegi családjuk él.

Az interjúk keretében szerzett információk természetesen csupán arra alkalmasak, hogy ráirányítsák a figyelmet az érintett fiatalok mikrovilágára és felhívják a figyelmet arra, hogy a probléma kezelése során a szocializációs deficitek, családi diszfunkciók, ismerethiányok, gondolkodási módok számbavétele, kezelése is elengedhetetlen.

Irodalom

- Balázs Éva – Mártonfi György (2011): *Az oktatás gazdasági és társadalmi környezete*. In: Jelentés a magyar közoktatásról 2010 Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. <http://mek.oszk.hu/12800/12893/12893.pdf> Utolsó letöltés: 2016. 02. 19.
- Darvas Ágnes – Tausz Katalin (2006): *Gyermekszegénység*. Demos Könyvkiadó, Budapest.
- EUROSTAT (2015) <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc410&plugin=1> Utolsó letöltés: 2016. 02. 19.

KÖZELKÉP

- Fehérvári Anikó (2008): *Szakképzés és lemorzsolódás*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest. http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/283_fehervari_szakkepzes_es_lemorzsolodas_0.pdf Utolsó letöltés: 2016. 04. 13.
- Fehérvári Anikó (2015): *Neveléstudomány: Oktatás – kutatás – innováció. Lemorzsolódás és korai iskolaelhagyás trendjei*. 3. évf. 3. sz. http://nevelestudomany.elte.hu/downloads/2015/nevelestudomany_2015_3_31-47.pdf Utolsó letöltés időpontja: 2016. 04. 11.
- Fehérvári Anikó – Széll Krisztián (2014): *Méltányosság az oktatásban: tanulói eredmények, szülők, iskola*. In: (Az OECD az oktatásról – adatok, elemzések, értelmezések). Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest. http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/az_oecd_az_oktatasrol_ofi_2014.pdf Utolsó letöltés: 2016. 04. 10.
- Hermann Zoltán – Varga Júlia (2011): *A népesség iskolázottságának előrejelzése 2020-ig*. MTA KTI – Corvinus Egyetem, Budapest <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1204.pdf> Utolsó letöltés: 2016. 02. 19.
- Híves Tamás (2014): *A hátrányos helyzet területi aspektusai*. EMMI Statisztikai Osztály, Budapest
- Híves Tamás (2015): *Területi oktatáskutatás*. Vizsgálatok az iskolázás területi folyamatairól. PhD disszertáció, Pécsi Tudományegyetem. <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14683/hives-tamas-tesis-hun-2016.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Utolsó letöltés: 2016. 07. 19.
- Imre Anna (2014): *Iskolázás: tanulók, tanárok, iskolavezetők*. In: (Az OECD az oktatásról – adatok, elemzések, értelmezések). Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest. http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/az_oecd_az_oktatasrol_ofi_2014.pdf Utolsó letöltés: 2016. 06. 04
- Iskolák listája* (2016). <http://www.iskolaklistaja.eu/mezok/?regio=eszak-alfoldold&tipus-tanulmanyok=Szakiskola&reszvetel=Nappali&felmondas=Szakk munk%C3%A1s+bizony%C3%ADtv%C3%A1ny> Utolsó letöltés: 2016. 05. 14.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2010): *Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006–2009 közötti hullámaiból*. In: Budapesti Munkagazdasági Füzetek BWP – 2010/3. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtani Intézete. www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1003.pdf Utolsó letöltés: 2016. 02. 29.
- Kormány (2015): *Köznevelési statisztikai gyorstájékoztató a 2015/2016. tanév eleji adatgyűjtés előzetes adataiból*. http://www.kormany.hu/download/0/de/80000/Koznev_stat_gyorstaj_2015_2016.pdf Utolsó letöltés: 2016. 05. 14.
- Magyarország 2016. évi Nemzeti Reform Programja*. ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/nrp2016_hungary_en.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 03. 08.

KÖZELKÉP

- Makó Ágnes (2014): *A szakképzett pályakezdeők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei*. MKIK Gazdaság-, és Vállalkozáskutató Intézet. gvi.hu/files/researches/89/szakiskola_2013_cikk_kutfuz_140303.pdf Utolsó letöltés: 2016. 05. 23.
- Mártonfi György (2013): *Korai iskolaelhagyás a magyarországi szakképzésben..* www.observatory.org.hu/wp-content/uploads/2013/09/ReferNet_2013_ESL_HU.pdf Utolsó letöltés: 2016. 05. 24.
- OECD (2015) *Education at a Glance 2015 OECD Indicators* OECD Publishing DOI:10.1787/eag-2015-en Utolsó letöltés: 2016. 05. 24.
- Óvodától a munkahelyig*. Központi Statisztikai Hivatal 2013. június. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ovoda_mhely11.pdf Utolsó letöltés: 2015. 05. 19.